Archaeologia Historica Polona
tom 22, 2014

Instytut Archeologii
Uniwersytet Wrocławski

http://dx.doi.org/10.12775/AHP.2014.008

MAKSYM MACKIEWICZ, KAMILA MARCINKIEWICZ, JERZY PIEKALSKI

Plac Nowy Targ we Wrocławiu w świetle badań wykopaliskowych w latach 2010–2012

Nowy Targ square in Wrocław in the light of excavations in 2010–2012

Zarys treści. Podstawą źródłową artykułu są materiały z badań placu Nowy Targ we wschodniej części Starego Miasta we Wrocławiu. Na powierzchni 40 arów odsłonięto świadectwa przemian zachodzących tam od fazy protomiejskiej, przez lokację miasta, wytyczenie placu i jego funkcjonowanie przez pięć stuleci.

Słowa kluczowe: średniowiecze, nowożytność, przemiany miasta, Wrocław.

O kluczowym znaczeniu dawnego *novum forum* dla dyskusji o wczesnym rozwoju Wrocławia decyduje kilka czynników. Do najważniejszych zaliczyć trzeba położenie w strefie o nieprzerwanym rozwoju osadniczym od fazy protomiejskiej oraz rozplanowanie ulic wokół placu targowego, wyraźnie wyodrębniające się od pozostałej części Starego Miasta. Zwłaszcza ta druga cecha była podstawą koncepcji i hipotez badawczych o zróżnicowanej bądź wykluczającej się treści. Uważano więc, że nazwa Nowy Targ jest świadectwem względnej chronologii placu w stosunku do starego targu przedlokacyjnego, który miałby mieścić się przy przeprawie przez Odrę. Przeciwna teza głosiła, że relacja ta obrazuje starszeństwo pierwotnego targu lokacyjnego pokrywającego się z dzisiejszym Rynkiem do nowego, młodszego odeń Nowego Targu. Przebieg dyskusji, trwającej od połowy XIX wieku, obrazuje dość bogata literatura przedmiotu, przedstawiana głównie przez historyków, historyków sztuki i architektury, rzadziej przez archeologów (np. Grünhagen 1961; Markgraf 1881; Młynarska-Kaletynowa 1986, s. 48–123; Kaźmierczyk 1966–1970, cz. 2, s. 22–31; Zientara 2006, s. 162). Przeprowadzone

w latach 2010–2013 badania wykopaliskowe placu Nowy Targ przyniosły nowe materiały, istotne dla dalszego przebiegu dyskusji.

Plac Nowy Targ leży we wschodniej części Starego Miasta we Wrocławiu, w strefie o długiej i zróżnicowanej historii, owocującej bogactwem reliktów przeszłości, odłożonych w postaci nawarstwień kulturowych (CDS 1951–1964; SUb 1971–1984; Młynarska-Kaletynowa 1986). Konieczność podjęcia wykopaliskowych badań placu w 2010 roku wynikała z rozpoczęcia działań inwestycyjnych związanych z budową podziemnego parkingu. Lokalizacja i wielkość wykopu determinowane były projektem budowlanym. Badaniami objęto powierzchnię blisko 40 arów w południowej części placu (ryc. 1)[1]. Wiązały się one z koniecznością likwidacji bogatych nawarstwień kulturowych, przynosząc jednocześnie nieosiągalne wcześniej możliwości poznawcze.

Na podstawie wyników dotychczasowych badań archeologicznych średniowiecznego Wrocławia początki osadniczego wykorzystania opisywanego terenu można wiązać z fazą protomiejską, datowaną na XI–XIII wieku (Piekalski 1997; 2010). W proponowanych interpretacjach funkcji najstarszej fazy osadniczej przeważały sądy o rzemieślniczej działalności mieszkańców (Kaźmierczyk 1966–1970, cz. 2, 17–19, 30–31; *Wschodnia strefa* 2005, 185–187). O lokalizacji osady decydowało sąsiedztwo założonego wcześniej grodu na Ostrowie Tumskim (ryc. 2). Zasadnicze pytania badawcze dotyczące tej fazy użytkowania terenu zmierzają do określenia jej początków i rzeczywistego charakteru działalności rzemieślniczej. Istotna jest także struktura zabudowy i jej rozplanowanie w kontekście rozwoju ówczesnego Wrocławia. Kolejne pytania obejmują problematykę reformy miejskiej w XIII wieku – zagadnienia przemiany lokacyjnej, powstania regularnej siatki ulic, a w jej obrębie placu Nowy Targ. Sądy przedstawiane w literaturze są w tym przypadku mocno zróżnicowane, umieszczając czas wytyczenia placu między początkiem XIII wieku a latami 70. tego stulecia (Markgraf 1896, s. 135–136; Rozpędowski 1995; Niegoda 1999; 2005, s. 71–74; Piekalski 2002; Chorowska 2010, s. 76–88). Szeroki zasięg prac wykopaliskowych daje także możliwość ustosunkowania się do problemu rozplanowania placu targowego w późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych, konstrukcji i charakteru urządzeń handlowych, a także jego infrastruktury – zaopatrzenia w wodę i odprowadzenia ścieków.

---

[1] Uwarunkowania formalne określiła Decyzja Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 29.09.2010, nr 1382/2010. Przeprowadzenie badań wykopaliskowych powierzono Instytutowi Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, związanego umową z firmą AKME Zdzisław Wiśniewski, występującej jako partner główny wykonawcy prac budowlanych – firmy MOTA-ENGIL Central Europe. Prace badawcze prowadził zespól złożony z pracowników i doktorantów Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu i Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Kierował nimi Jerzy Piekalski, a eksplorację nawarstwień kulturowych w terenie prowadzili Kamila Marcinkiewicz oraz Paweł Duma, Maksym Mackiewicz, Joanna Nastaszyc, Łukasz Melski, Jakub Sawicki i Paweł Zawadzki. Badania trwały od września 2010 roku do czerwca 2012 roku, z przerwą na miesiące zimowe. Inwentaryzacja i konserwacja zabytków ruchomych postępowała równolegle.

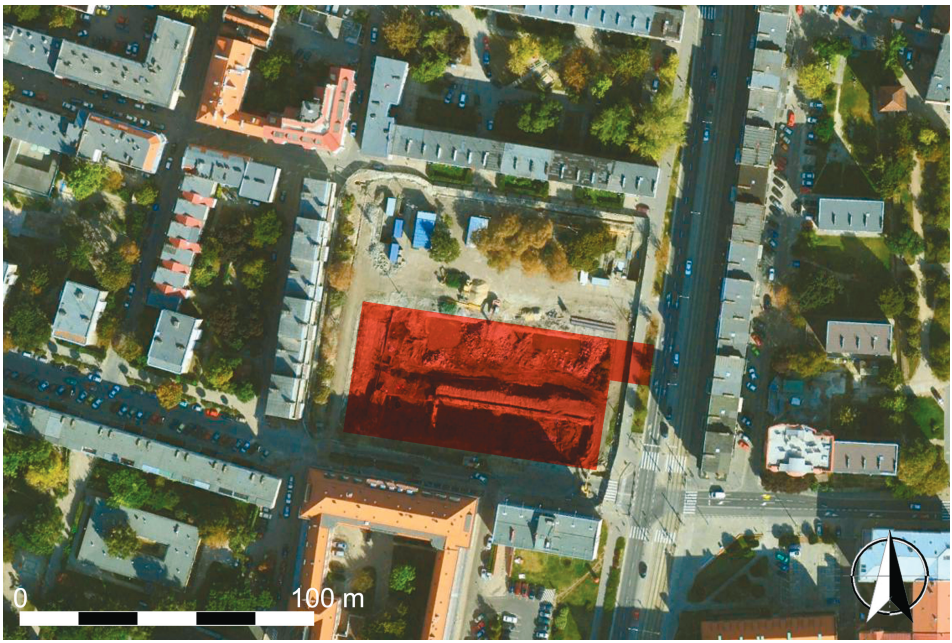

Ryc. 1. Wrocław, strefa placu Nowy Targ. Zasięg wykopu oznaczono kolorem czerwonym (oprac. M. Mackiewicz)

Fig. 1. Wrocław, Nowy Targ square area. The range of the trench was marked in red (prepared by M. Mackiewicz)

Prace wykopaliskowe na placu Nowy Targ przeprowadzono zgodnie z rygorami metody stratygraficznej. Założono, że kolejność powstawania badanych obiektów była diachroniczna, a przy rejestracji ich reliktów zastosowano zmodyfikowany i przystosowany do charakteru badanego stanowiska system Edwarda Harrisa (1989; 1999). Metodzie tej podporządkowany został schemat dokumentacji. Uzyskany obraz zilustrował kilka wydarzeń bądź czasowych tendencji przełomowych dla badanego terenu, utrwalonych właściwymi dla nich świadectwami materialnymi. Identyfikujemy je jako fazy użytkowania tego miejsca, zdając sobie sprawę z umowności terminu. Wprowadzone w ten sposób uproszczenie pomoże uporządkować historię jego wykorzystania.

Badany obszar mieści się na lewobrzeżnej terasie Odry, tworzonej w tym miejscu przez piaski rzeczne przykryte warstwą jasnobrunatnej mady o grubości do 30 cm. Mada przetrwała tylko w niewielkich fragmentach, a jej stropowe partie zostały przemieszane we wstępnym etapie użytkowania terenu. Wysokość stropu mady mieściła się w granicach 115, 35–115, 60 m n.p.m., wykazując niewielki spadek terenu z zachodu na wschód.

Faza I – początki osadnictwa na lewym brzegu Odry. Ich świadectwem w przebadanej strefie są obiekty zagłębione w naturalną warstwę mady (oznaczonej

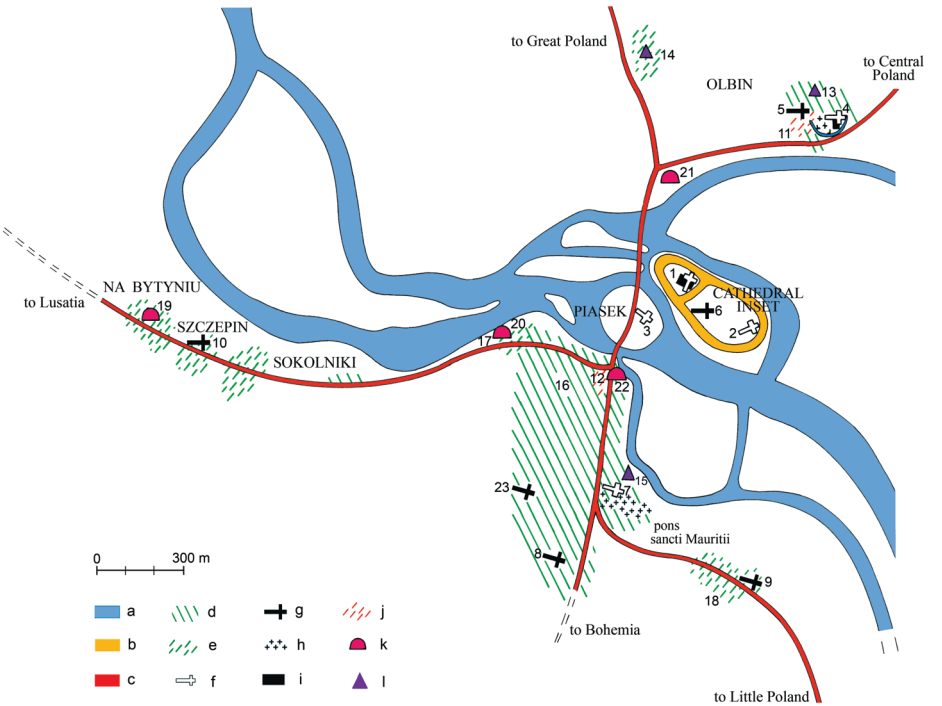

jako j. s. 126, 131) lub w piaszczysty calec bądź też przykrywający je strop (ryc. 3). Charakter tych obiektów jest zróżnicowany; większość to jamy o nieokreślonej funkcji, część można uznać za relikty zagłębionych części półziemianek, inne to ślady po słupach. Niektóre zdradzają ślady konstrukcji plecionkowych lub zrębowych. Największą intensywność użytkowania terenu stwierdzono we wschodniej części wykopu, przy ulicy Piaskowej, powtarzającej zapewne w przybliżeniu wczesnośredniowieczną drogę północ–południe. O czasie powstania obiektów z tej fazy można wnioskować na podstawie wydobytych z nich, zwykle mocno rozdrobnionych ułamków naczyń ceramicznych. Na podstawie cech technologiczno-stylistycznych można datować je ogólnie na XI–XII wiek. W niektórych zespołach wyróżniono pucharki, datowane – naszym zdaniem – najwcześniej na 2. połowę XII wieku. W innych tego typu naczyń brakuje, co tym samym sugeruje starszą chronologię obiektów. Na długie trwanie tej fazy zdaje się wskazywać także stratygraficzne nakładanie się poszczególnych jam.

Faza II – kontynuacja rozwoju osady na lewym brzegu Odry. Reprezentuje ją warstwa określona jako j. s. 72 i związane z nią obiekty. Warstwa ta nakładała się na naturalną madę odrzańską, ingerując mocno w jej strop (ryc. 4). Wystąpiła na całym przebadanym obszarze, a jej struktura była zróżnicowana; główny składnik stanowiła próchnica o barwie od brunatnej do czarnej, z wtrętami piasku, tłustej mady, sporadycznie mierzwa i słabo zachowane drewno. W warstwie wystąpiły

Ryc. 2. Wrocław, struktura osadnicza poprzedzająca lokację miasta: a – rzeka, b – wał grodu, c – główne drogi, d – osadnictwo na podstawie źródeł archeologicznych, e – osadnictwo na podstawie źródeł pisanych, f – kościoły, g – kościoły o lokalizacji przybliżonej, h – cmentarz, i – siedziba księcia, j – targ, k – karczma, l – przybliżona lokalizacja dworów możnych; 1 – gród z kaplicą św. Marcina, 2 – katedra św. Jana, 3 – opactwo augustianów z kościołem Marii Panny, 4 – opactwo premonstratensów z kościołem św. Wincentego, 5 – kościół św. Michała, 6 – kościół św. Piotra, 7 – kościół św. Wojciecha, 8 – kościół św. Marii Egipcjanki, 9 – kościół św. Maurycego, 10 – kościół św. Mikołaja, 11 – miejsce dorocznego targu przed kościołem św. Wincentego, 12 – przybliżona lokacja targu w osadzie lewobrzeżnej, 13 – dwór palatyna Piotra Włostowica, 14 – przybliżona lokalizacja dworu komesa Mikory (własność cystersów z Lubiąża), 15 – przybliżona lokalizacja dworu Gerunga, 16 – osada rzemieślniczo-targowa, 17 – osada żydowska, 18 – osada Walonów, 19 – karczma „Na Bytyniu", 20 – karczma „Birvechnik", 21 – karczma „*ad fine pontis*", 22 – karczma opactwa augustianów, 23 – kościół św. Marii Magdaleny (oprac. M. Mackiewicz, K. Marcinkiewicz, J. Piekalski, przy wykorzystaniu danych wg Młynarska-Kaletynowa 1986)

Fig. 2. Wrocław, settlement structure prior to the city incorporation: a – river, b – stronghold's rampart, c – main roads, d – settlement based on archaeological sources, e – settlement based on written sources, f – churches, g – churches with approximate location, h – cemetery, i – ducal seat, j – market, k – inn, l – approximate location of the nobility manors; 1 – stronghold with St Martin's chapel, 2 – St John's cathedral, 3 – Augustinian abbey with Our Lady's church, 4 – Premonstratensians abbey with St Vincent's church, 5 – St Michael's church, 6 – St Peter's church, 7 – St Adalbert's church, 8 – St Mary of Egypt's church, 9 – St Maurice's church, 10 – St Nicholas's church, 11 – annual market in front of St Vincent's church, 12 – approximate location of market in the left bank settlement, 13 – manor of palatine Piotr Włostowic, 14 – approximate location of comes Mikora manor (property of the Cistercians from Lubiąż), 15 – approximate location of Gerung manor, 16 – craft and trade settlement, 17 – Jewish settlement, 18 – Walloons settlement, 19 – inn 'Na Bytyniu', 20 – inn 'Birvechnik', 21 – inn '*ad fine pontis*', 22 – Augustinian abbey's inn, 23 – St Mary Magdalene's church (prepared by M. Mackiewicz, K. Marcinkiewicz, J. Piekalski, based on Młynarska-Kaletynowa 1986)

niezbyt liczne kości zwierzęce, ułamki naczyń ceramicznych i inne przedmioty umożliwiające wnioskowanie o chronologii i profilu kulturowym. Grubość warstwy wahała się w granicach 30–50 cm, a jej strop zarejestrowano na poziomie 115,60–116,30 m n.p.m. Wiążą się z nią obiekty o zróżnicowanej formie i funkcji, koncentrujące się głównie we wschodniej części wykopu, w sąsiedztwie dzisiejszej ulicy Piaskowej, nawiązującej zapewne do dawnej osi osady. Wśród obiektów wyróżniono budynki o tradycyjnych dla Wrocławia konstrukcjach zrębowej i plecionkowej, ale także w obcej konstrukcji szkieletowej; niektóre miały wnętrza zagłębione w podłoże. Słaby stan zachowania w wielu przypadkach uniemożliwił

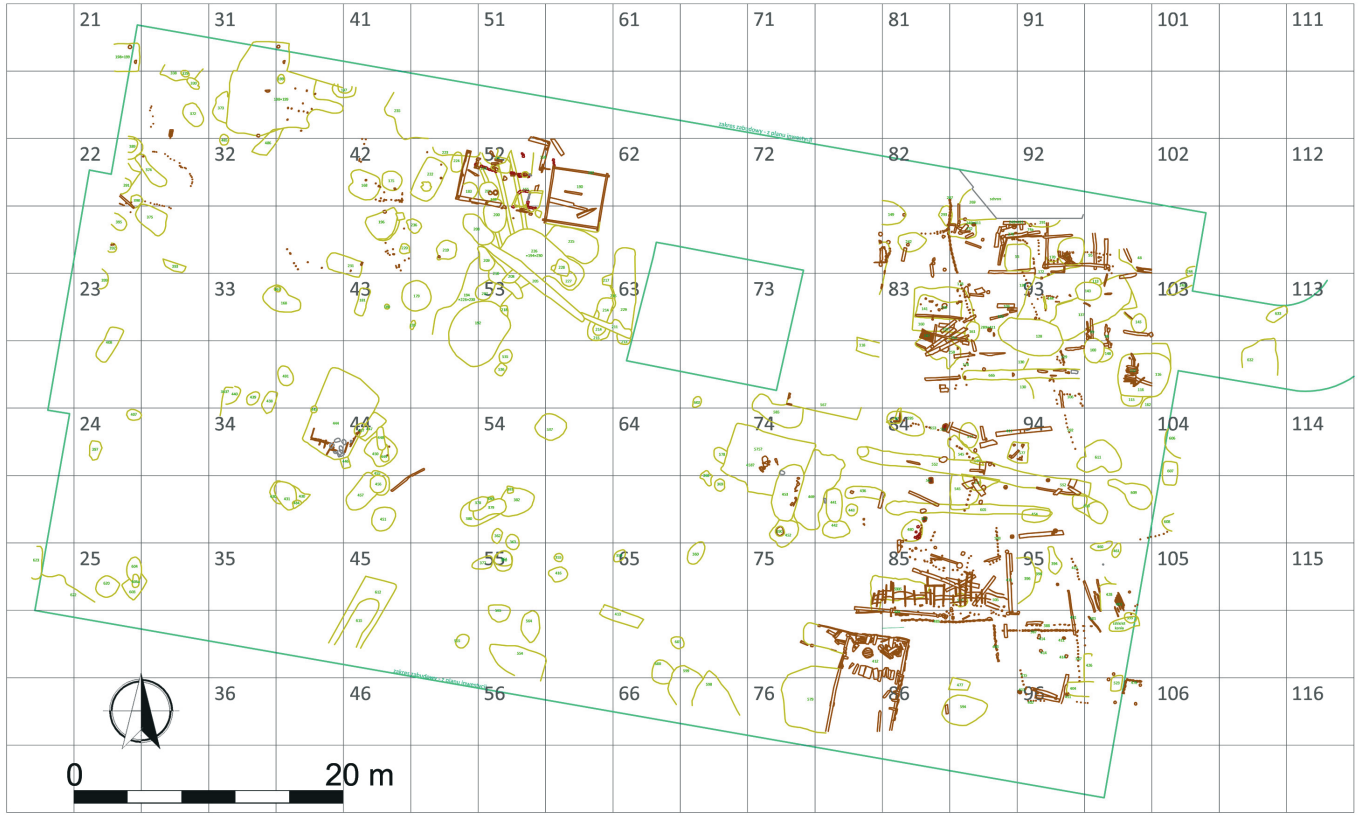

Ryc. 3. Wrocław, pl. Nowy Targ. Plan wykopu na poziomie I fazy osadniczej (oprac. M. Mackiewicz)
Fig. 3. Wrocław, Nowy Targ square. Plan of the trench at the level of the I settlement phase (prepared by M. Mackiewicz)

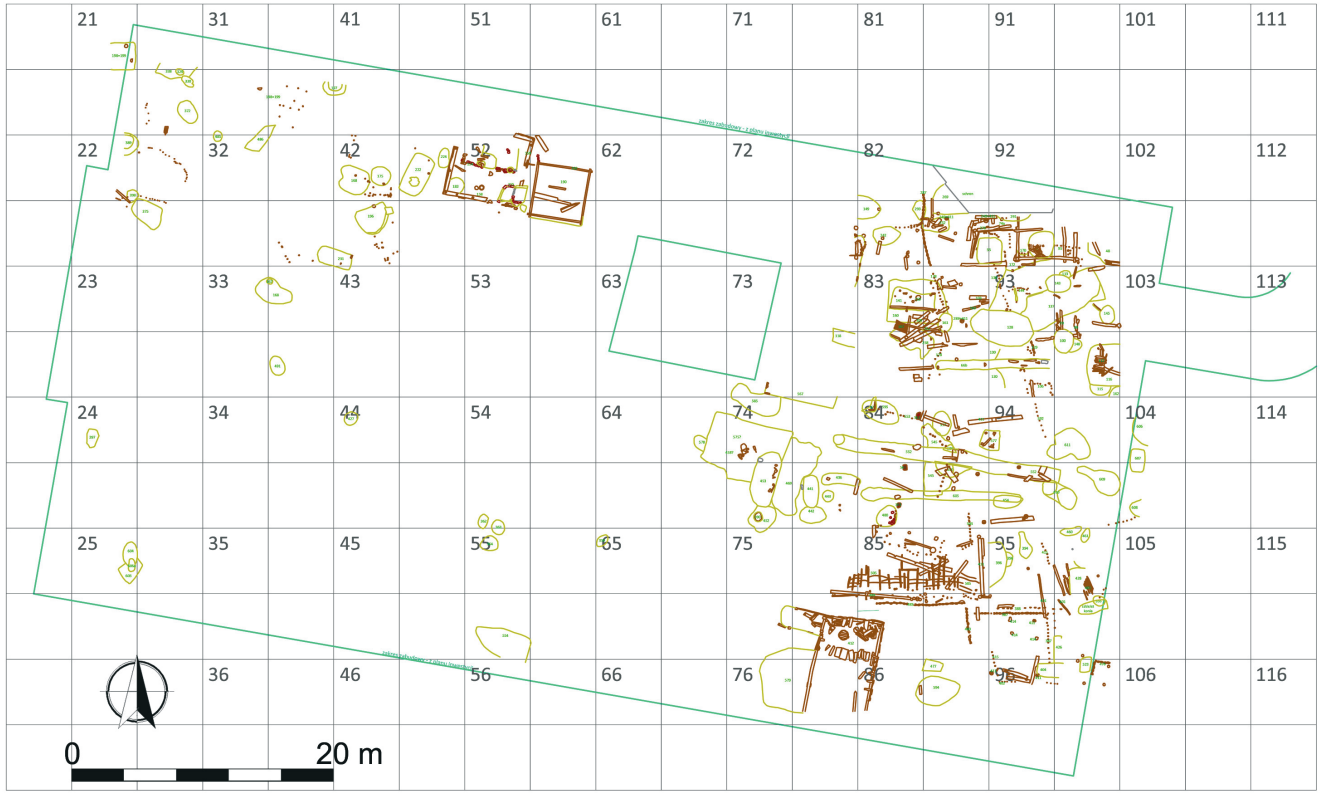

Ryc. 4. Wrocław, pl. Nowy Targ. Plan wykopu na poziomie II fazy osadniczej (oprac. M. Mackiewicz)
Fig. 4. Wrocław, Nowy Targ square. Plan of the trench at the level of the II settlement phase (prepared by M. Mackiewicz)

rozpoznanie konstrukcji budowli. Inne stwierdzone dla tej fazy obiekty to otwarte paleniska oraz różnego kształtu i głębokości jamy o trudnej do interpretacji funkcji.

Zawarty w warstwie i związanych z nią jamach materiał ruchomy upoważnia do datowania ich na 2. połowę XII i początki XIII wieku. Materiał ceramiczny reprezentuje kategorię określaną technologicznie i formalnie jako wczesnośredniowieczna, znaną już z wcześniejszych badań placu Nowy Targ (Kaźmierczyk 1966–1970, cz. 2, s. 278–329; Rzeźnik 2005, s. 99). Rzucającą się w oczy cechą zespołów ceramicznych jest znaczna liczba, a niekiedy dominacja różnej wielkości pucharów, właściwych dla późnego okresu produkcji tej kategorii wyrobów ceramicznych we Wrocławiu. Kluczem do określenia funkcji osady z II fazy są pozaceramiczne zabytki ruchome. Ich wstępna ocena pozwala na wnioskowanie o prowadzeniu zróżnicowanej działalności produkcyjnej mieszkańców, między innymi metalurgicznej. Nawiązując do źródeł pisanych umownie nazywamy tę fazę osadą *ad sanctum Albertum*, stanowiącą jeden z zasadniczych segmentów policentrycznego zespołu osadniczego wczesnośredniowiecznego Wrocławia. (CDS 1951–1964, t. 1, nr 91, s. 225; Młynarska-Kaletynowa 1986, s. 48).

Faza III – protomiejska (wczesno miejska?). Ten etap rozwoju osadnictwa cechuje znaczna intensyfikacja eksploatacji terenu, odzwierciedlona bogactwem złożonej sekwencji stratygraficznej związanej z warstwą określoną w trakcie badań wykopaliskowych jako j. s. 16 (ryc. 5). Stwierdzono ją na całym badanym terenie; jej miąższość wahała się w granicach 50–70 cm, a wysokość stropu określono na 116,30–116, 60 m n.p.m. Warstwę tworzyła ciemnobrązowa, tłusta mierzwa, przemieszana z dużą ilością materiałów organicznych, szczególnie drewna w postaci wiórów i drzazg, ale także większych fragmentów bierwion, prętów i elementów noszących ślady obróbki. W mniejszym natężeniu wystąpiły ścinki skór i fragmenty przedmiotów skórzanych. Fazę cechuje długie trwanie, odzwierciedlone nawarstwianiem się kolejnych powstających, funkcjonujących i niszczonych w trakcie jej istnienia konstrukcji budowlanych. Do opisywanej fazy zaliczono najliczniejszą sekwencję obiektów, obejmującą 270 jednostek stratygraficznych. Mieszczą się wśród nich relikty budynków mieszkalnych i gospodarczych, w większości o konstrukcji szkieletowej, ustawionych wzdłuż ulic. Niektóre ciągi komunikacyjne charakteryzowały się złożonymi konstrukcjami drewnianych nawierzchni (ryc. 6). Stwierdzono także studnie lub obiekty interpretowane jako chłodnie (bądź założenia o łączonej funkcji studni i chłodni), gliniane bądź kamienne piece kopułkowe i wędzarnie, otwarte paleniska i liczne jamy o nierozpoznanej funkcji. Zarejestrowany układ ciągów komunikacyjnych jest odmienny od późnośredniowiecznej siatki ulic, związanej z placem Nowy Targ. Nie stwierdzono także wyodrębnionych działek mieszczańskich. Można postawić w tym miejscu wstępną hipotezę, że topografia przestrzenna nawiązuje do protomiasta, nie odpowiada natomiast regularnie rozplanowanemu miastu komunalnemu. Wniosek ten będzie jednak wymagał dalszej szczegółowej analizy.

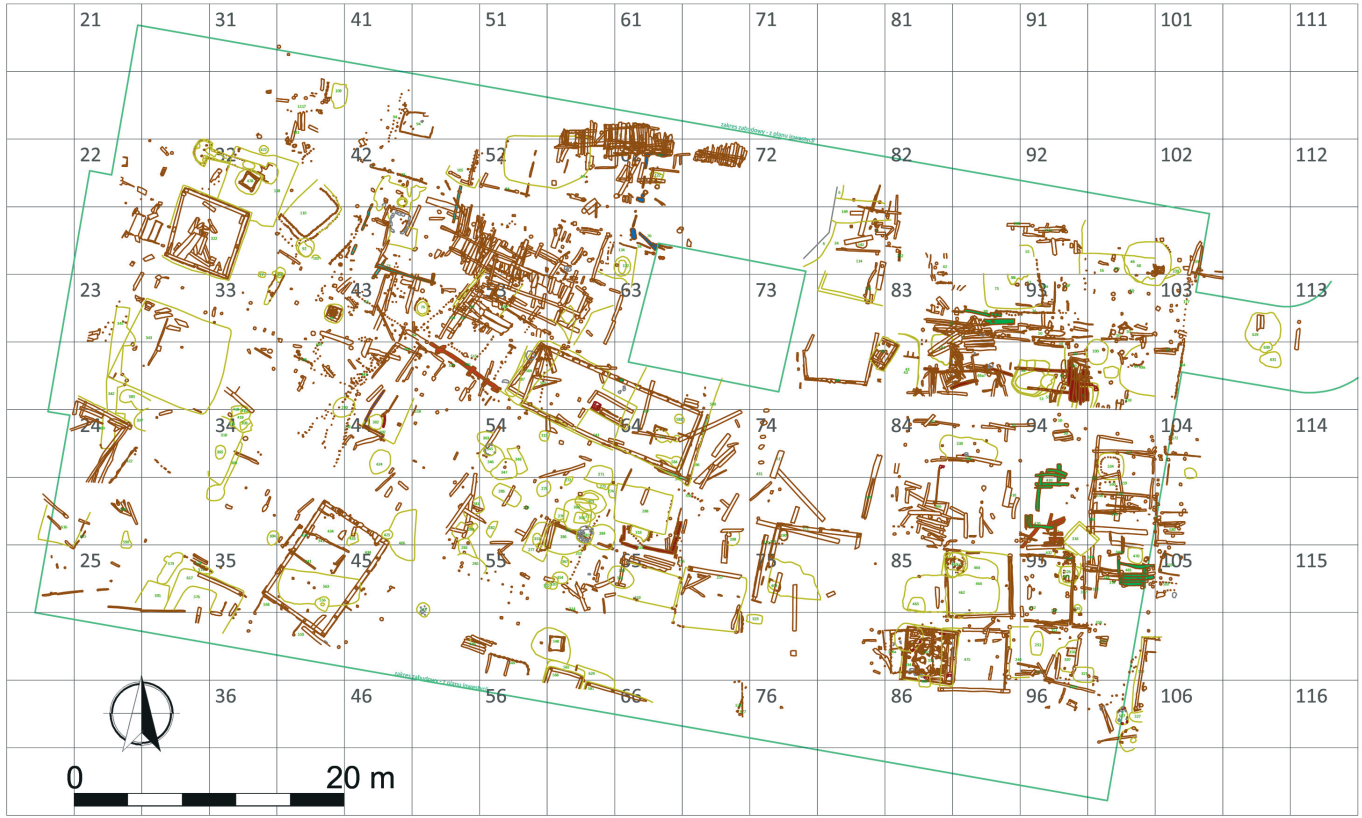

Ryc. 5. Wrocław, pl. Nowy Targ. Plan wykopu na poziomie III fazy osadniczej (oprac. M. Mackiewicz)
Fig. 5. Wrocław, Nowy Targ square. Plan of the trench at the level of the III settlement phase (prepared by M. Mackiewicz)

Na obecnym etapie badań pozostajemy przy stwierdzeniu, że omawiane relikty są dowodem dynamicznie rozwijającej się zabudowy drewnianej, a jej stałą cechą była wymiana domów po kolejnych pożarach. Mamy nadzieję, że analiza dat dendrologicznych pozwoli odnieść się do problemu zniszczenia miasta w trakcie najazdu mongolskiego w kwietniu 1241 roku.

Pozostające w tej chwili do dyspozycji wyznaczniki chronologii, w tym cechy masowo występujących naczyń ceramicznych, różnorakie przedmioty metalowe, a także daty dendrologiczne (po roku 1152, 1216 (-6/+9), pozwalają datować fazę III na wiek XIII – od pierwszych dziesięcioleci do około lat 60–70. Tak więc, odpowiada ona znanej z przekazów pisanych *civitas Wratislavia* z przedkolacyjnym targiem, określonym jako *forum Wratislaviensis* (CDS 1951–1964, t. 1, nr 107, s. 275, t. 2, nr 130, s. 33, t. 3, nr 326, s. 142–143; Młynarska-Kaltynowa 1986, s. 49). Wydaje się, że badana strefa miasta nie została objęta regulacją przestrzenną przeprowadzoną we Wrocławiu w 1. połowie XIII wieku, co byłoby zgodne z ustaleniami poczynionymi niegdyś przez Józefa Kaźmierczyka, przyjmującego czas powstania placu Nowy Targ na lata 70. XIII wieku (Kaźmierczyk 1966–1970, cz. 2, s. 22–26).

Faza IV wiąże się z likwidacją zabudowy terenu i wytyczeniem placu Nowy Targ, zapewne wraz z regularną siatką otaczających go ulic. Cała przebadana powierzchnia została wyrównana przez nawiezienie i wysypanie warstwy piasku (oznaczonej jako j. s. 11). Jej grubość wahała się w granicach od kilku do 60 cm, a strop osiągał poziom od 116,60 do 117,10 m n.p.m. Drobnoziarnisty piasek miał jasnoszarą barwę. Obecne w nim nieliczne kości ludzkie sugerują, że przetransportowano go między innymi z terenu cmentarza (zapewne ze starego pola cmentarnego zlokalizowanego na południe i południowy zachód od dawnej osady przedkolacyjnej). Strop piasku był umocniony, tworząc nawierzchnię użytkową placu targowego; przynajmniej na części powierzchni ułożono bruk kamienny. Jego relikty zarejestrowano w południowo-zachodniej części wykopu, na granicy arów 15 i 25, zachowana płaszczyzna miała wymiary 2,5 × 1,2 m. Bruk ułożono z dużych eratyków o wymiarach około 54 × 25 × 23 cm, 30 × 32 × 27 cm i podobnych. Przestrzenie między nimi wyłożone zostały mniejszymi kamieniami o wymiarach 14 × 13 × 7 cm, 19 × 11 × 10 cm i zbliżonych (ryc. 7). Z kolei w północno-zachodniej części wykopu górną powierzchnię piasku umacniała faszyna, zachowana fragmentarycznie w postaci prętów o grubości 2–3 cm.

W warstwie piasku wystąpiły nieliczne ruchome materiały źródłowe, nie dając podstawy do analizy chronologicznej. Wśród ułamków naczyń ceramicznych dominują takie, które pochodzą z wyrobów o późnośredniowiecznych cechach technologicznych. O datowaniu warstwy na 2. połowę XIII wieku świadczą także relacje stratygraficzne, a więc trwanie poprzedniej fazy, z zabudową placu, co najmniej do połowy stulecia. Sprecyzowanie czasu wytyczenia placu Nowy Targ będzie zapewne możliwe po uzyskaniu wszystkich dat dendrologicznych, obecnie

Ryc. 6. Wrocław, pl. Nowy Targ. Drewniane nawierzchnie ulic (fot. M. Mackiewicz)
Fig. 6. Wrocław, Nowy Targ square. Wooden streets' surfaces (photo M. Mackiewicz)

Ryc. 7. Wrocław, pl. Nowy Targ. Najstarszy bruk placu targowego (fot. M. Mackiewicz)
Fig. 7. Wrocław, Nowy Targ square. The oldest cobbled surface of the market square (photo M. Mackiewicz)

można założyć, że poprawna była wspomniana już interpretacja J. Kaźmierczyka. Mamy przy tym na uwadze także dokument lokacyjny z 1261 roku, wystawiony przez książąt Henryka III i Władysława, oraz możliwe w związku z nim przekształcenia przestrzenne (SUb 1971–1984, t. 2, nr 373, s. 241–241). Wiemy także, że 18 maja 1266 roku Henryk III sprzedał mieszczanom wrocławskim Konradowi Bawarowi, Konradowi Scartelzan i Helwigowi z Bolesławca 24 jatki *in novo foro* (SUb 1971–1984, t. 3, nr 537, s. 337; Młynarska-Kaletynowa 1986, s. 130).

Faza V obrazuje wczesny etap funkcjonowania placu Nowy Targ. Jej materialnym świadectwem jest warstwa oznaczona jako j. s. 22 i związana z nią sekwencja stratygraficzna; stwierdzono ją na całej powierzchni placu. Przykrywała piasek pozostały po pierwszym bruku Nowego Targu, tworząc warstwę próchnicy z mierzwą i wkładkami zbitego piasku z niewielką ilością drewnianych odpadów – wiórów, strużyn, fragmentów dranic. Stwierdzono w niej także kamienie po rozebranym bruku. Strop warstwy mieścił się na poziomie od 116,90 do 117,35 m n.p.m., spąg od 116,70 do 116,90 m n.p.m., zaś grubość wahała się w granicach 20–35 cm. Warstwa odłożyła się we wczesnym etapie użytkowania placu targowego, w 2. połowie wieku XIII i w początkach XIV. Przybliżenie datowania będzie możliwe po analizie dat dendrochronologicznych. Wśród 42 jednostek stratygraficznych związanych z fazą V rozpoznano drewniane koryta i rury do transportu wody (ryc. 8, 9). Łączyły się one ze studniami z dranic, tworząc system zaopatrzenia placu w wodę. Znaleziska te są potwierdzeniem sugestii zawartych w sprawozdaniach z wcześniejszych badań, sugerujących istnienie dystrybucji wody we Wrocławiu od przełomu XIII i XIV wieku (Kaźmierczyk 1966–1970, cz. 2, 68; Janczewski 2005, s. 85–88). Zaznaczmy, że jest on odmienny od systemu powstałego około połowy wieku XIV, bazującego na wodzie pobieranej z Odry i Oławy, charakteryzującego się rurami ceramicznymi. Opis i właściwa interpretacja najstarszej techniki zaopatrzenia Wrocławia w wodę wymaga dalszej analizy i dyskusji.

Wśród obiektów zaliczonych do fazy V mieszczą się także relikty lekkich konstrukcji plecionkowych i słupowych, zwykle słabo zachowanych, służących zapewne jako nietrwałe urządzenia targowe. Nie stwierdzono wśród nich budynków mieszkalnych.

Faza VI jest odwzorowaniem kontynuacji użytkowania placu targowego w XIV wieku. Na jego całej powierzchni odłożyła się wówczas warstwa ciemnobrunatnej, tłustej mierzwy (oznaczonej jako j. s. 19), intensywnie nasyconej materiałem organicznym, głównie drewnem, ścinkami skóry, sierścią zwierzęcą (w tym włosiem końskim), znaczną ilością kości zwierzęcych oraz ułamkami naczyń ceramicznych. Miąższość warstwy określono na 30–60 cm, zaś jej skrajne niwelety wynosiły 116,80–117,60 m n.p.m. Zaliczono do niej 11 jednostek stratygraficznych, związanych z funkcją placu. Była wśród nich wiata o konstrukcji słupowej, odcinki plecionek pozostałych po lżejszych kleciach. Osobnej uwagi warte jest urządzenie

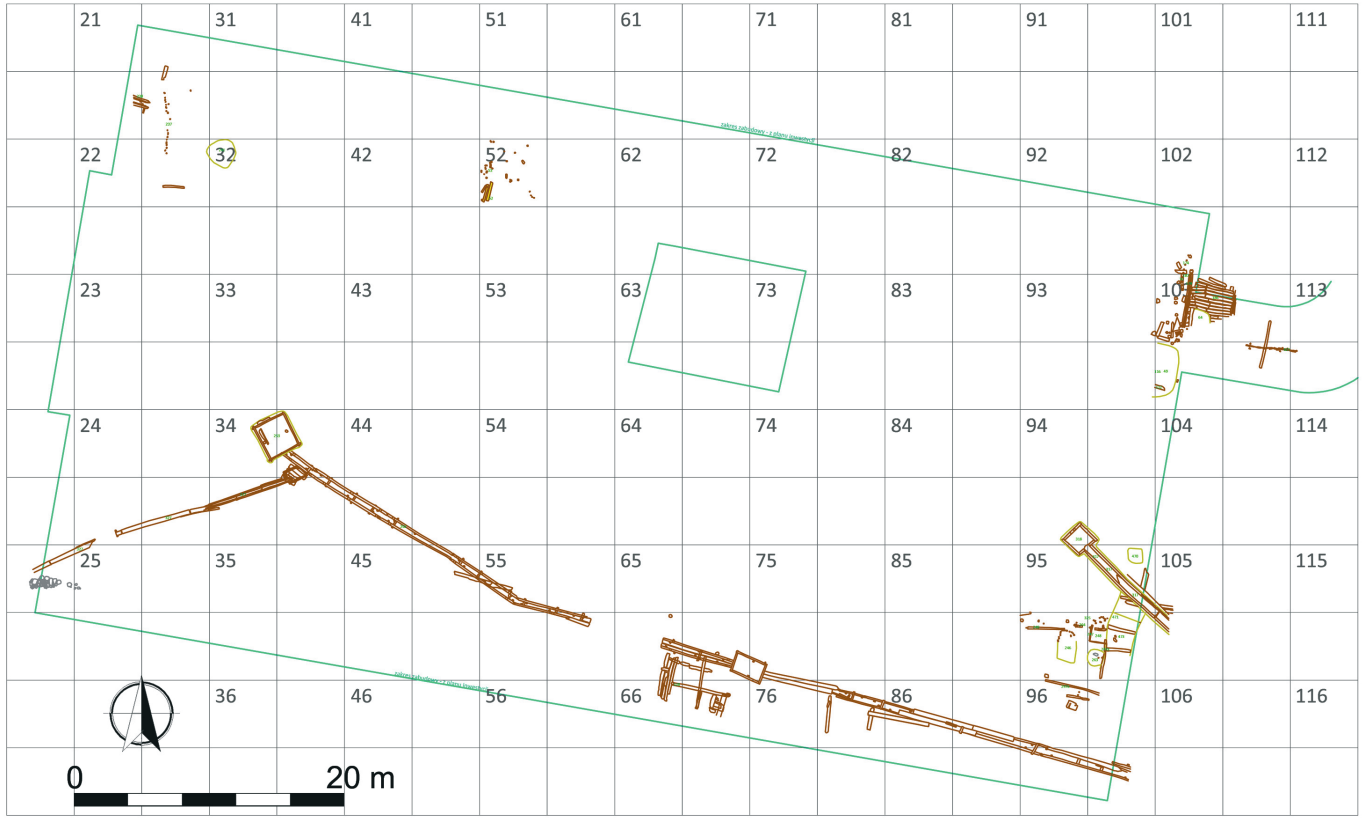

Ryc. 8. Wrocław, pl. Nowy Targ. Faza V z urządzeniami do dystrybucji wody (oprac. M. Mackiewicz)
Fig. 8. Wrocław, Nowy Targ square. Phase V with devices for water distribution (prepared by M. Mackiewicz)

Ryc. 9. Wrocław, pl. Nowy Targ. Faza V, elementy systemu dystrybucji wody (fot. M. Mackiewicz)

Fig. 9. Wrocław, Nowy Targ square. Phase V, elements of water distribution system (photo M. Mackiewicz)

z mocowanych w podłożu dranic, tworzące rodzaj korytarza o wysokości do 40 cm, interpretowane jako pomocne przy segregacji zwierząt (owiec?, świń?), co sugerowałoby także znalezienie tam żelaznego narzędzia do wypalania piętna.

Faza VII wyznacza użytkowanie placu w końcu XIV i w 1. połowie XV wieku. Pozostałością po niej jest zachowana niemal na całości badanej powierzchni warstwa składająca się z ciemnej, tłustej próchnicy (oznaczona jako j. s. 7). Przecinały ja wkopy pod rury i przyłącza kablowe, jest też częściowo zniszczona przez nowe wkopy i leje po bombach. Warstwa zawierała fragmenty drewna, skór, kości zwierzęce, a także liczny, mocno rozdrobniony materiał ceramiczny (późnośredniowieczny, przemieszany miejscami z nowożytnym) oraz liczne przedmioty metalowe. Miejscami w obrębie warstwy zarejestrowano zwiększone występowanie gruzu ceglanego, mające prawdopodobnie związek ze zniszczonymi i nierozpoznanymi konstrukcjami bądź wkopami. Zarejestrowano w niej także liczne pionowo wbite lub wkopane słupy. Jej wysokość bezwzględna mieściła się między 117,25 a 118,10 m n.p.m. Z fazą tą powiązano 11 jednostek stratygraficznych, które – podobnie jak w fazie poprzedniej – potwierdzają relikty dość słabej jakości urządzeń targowych – wiaty na nieokorowanych słupach, podłogi kramu na planie kolistym, urządzenia do segregacji zwierząt.

Ryc. 10. Wrocław, pl. Nowy Targ. Relikty fundamentów i pomieszczenia technicznego fontanny oraz fragment rzeźby Neptuna (fot. M. Mackiewicz)

Fig. 10. Wrocław, Nowy Targ square. Remains of foundation and technical facility of the fountain as well as a fragment of the Neptune sculpture (photo M. Mackiewicz)

Faza VIII wyznacza użytkowanie placu w czasach nowożytnych, między XVI a XVIII wiekiem. Zasadniczą część pozostałych po niej nawarstwień grupują jednostki stratygraficzne 1 i 2 oraz związane z nimi obiekty. Tworzyły one zespół złożony z nasypów, treści wkopów pod infrastrukturę i przemieszanych wielokrotnie podkładów pod bruki. Najbardziej wartościowym elementem nawarstwień są relikty barokowej fontanny Neptuna, zbudowanej w 1732 roku, a zburzonej w 1945 roku. Składały się na nie dobrze zachowane ceglane fundamenty i fragment sklepienia pomieszczenia technicznego pod fontanną (ryc. 10). Fundamenty miały formę ośmiobocznego pierścienia złożonego z czterech filarów i rozpiętych na nich łęków. Pod centralną częścią fontanny mieścił się starszy, także ceglany filar fundamentowy. Filary fundamentu fontanny miały od strony zewnętrznej schodkowe odsadzki. Odsadzki filarów wschodnich (północno-wschodnich i południowo-wschodnich) były silniej wysunięte i ułożone wachlarzowato. Na północno-wschodniej odsadzce zlokalizowano próg wejścia do pomieszczenia technicznego, przykrytego ośmiopolowym sklepieniem. Wewnątrz zachował się skośnie ustawiony prostokątny, ceglany fundament pod kompozycję rzeźbiarską fontanny oraz ceglane obmurowanie zbiornika (z 1874 roku). Mury fundamentowe i sklepienie zostały wykonane z cegły ręcznie formowanej o wymiarach 7,5 × 13 × 26 cm ułożonej w wątku jednowozówkowym. Fragment ściany obwodowej wykonano w wątku nieregularnym z analogicznej cegły o wymiarach 7,5 × 13 × 26 cm. Między fundamentami odkryto fragmenty granitowej misy fontanny i piaskowcowe elementy rzeźbiarskie – fragmenty torsu Neptuna i towarzyszącego postaci wystroju.

W inwentarzu zabytków ruchomych pozyskanych w trakcie wykopalisk na placu Nowy Targ znalazło się 13 909 pozycji grupujących zwarte zespoły

i pojedyncze zabytki. Ten ogromny zbiór otwiera perspektywę studiów nad kulturą materialną średniowiecznego Wrocławia, a także nad kontaktami zewnętrznymi. Będzie on szczególnie przydatny do badań wytwórczości rzemieślniczej, preferencji odbiorców produktów, handlu, wyposażenia domów i warunków życia codziennego, zwłaszcza w XIII i w XIV wieku. Na ten czas bowiem datowana jest większa część zbiorów. Pomogą one także ustosunkować się do problemu datowania początków osadnictwa i rytmu jego przemian.

Przedstawiony tekst jest pierwszą informacją o wynikach badań prowadzonych na placu Nowy Targ w latach 2010–2013. Uzyskany materiał wymaga dogłębnej analizy i interdyscyplinarnej dyskusji, już teraz możemy jednak przychylić się do tych głosów w dyskusji, które podkreślają, że strefa *novum forum* pokrywa się z obszarem najwcześniej zasiedlonym na terenach lewobrzeżnego Wrocławia. Wytworzona tam struktura osadnicza funkcjonowała do 2. połowy XIII wieku. Wytyczenie placu targowego i związanej z nim sieci ulic nastąpiło w czasie, kiedy na zachód od niego, przy dzisiejszym Rynku, istniało już miasto lokowane dla gminy gości zorganizowanych według prawa magdeburskiego.

Literatura

Chorowska M.
2010 *Regularna sieć ulic. Powstanie i przemiana do początku XIV w.*, [w:] *Ulice średniowiecznego Wrocławia*, red. J. Piekalski, K. Wachowski, Wratislavia Antiqua 11, Wrocław, s. 67–89.

Grünhagen C.
1861 *Breslau unter den Piasten als deutsches Gemeinwesen*, Breslau.

Harris E.
1989 *Principles of archaeological stratigraphy*, London.
1999 *Stratygrafia struktur stojących*, [w:] *Metodyka badań archeologiczno-architektonicznych*, red. Z. Kobyliński, Warszawa, s. 77–88.

Janczewski P.
2005 *Urządzenia wodno-sanitarne we wschodniej części Starego Miasta we Wrocławiu*, [w:] *Wschodnia strefa*, s. 85–96.

Kaźmierczyk J.
1966–1970 *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu*, cz. 1–2, Wrocław.

CDS
1951–1964 *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*, t. 1–3, red. K. Maleczyński, Wrocław.

Markgraf H.
1881 *Breslau als deutsche Stadt vor dem Mongolenbrande von 1241*, Breslau.
1896 *Die Strassen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Namen*, Breslau.

Młynarska-Kaletynowa M.
1986 *Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczne i osadnicze*, Wrocław.

Niegoda J.
1999 *Zmiany w strukturze przestrzennej lokacyjnego Wrocławia*, [w:] *Medievalia Archaeologica* 1, red. M. Ježek, J. Klápště, Praha–Wrocław, s. 51–55.
2005 *Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni w rejonie placu Nowy Targ w XII–XIV w.*, [w:] *Wschodnia strefa*, s. 69–84.
Piekalski J.
1997 *Topographische Struktur Breslaus (Wrocław): Zwei Typen der mittelalterlichen Stadt im mitteleuropäischen Binnenland*, [w:] *Urbanism in Medieval Europe*, red. G. De Boe, F. Verhaeghe, Papers of the „Medieval Europe. Brugge 1997" Conference 1, Zelik, s. 219–226.
2002 *Lokacja Wrocławia jako problem badawczy archeologa*, [w:] *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, red. C. Buśko, Wrocław, s. 49–62.
2010 *Struktura osadnicza i drogi Wrocławia przed wytyczeniem regularnej sieci ulic*, [w:] *Ulice średniowiecznego Wrocławia*, red. J. Piekalski, K. Wachowski, Wratislavia Antiqua 11, Wrocław, s. 47–55.
Rozpędowski J.
1995 *Wrocław pierwszej lokacji*, [w:] *Architektura Wrocławia* 2: *Urbanistyka*, Wrocław, s. 41–51.
Rzeźnik P.
2005 *Ceramika naczyniowa z wykopu nr 1 na placu Nowy Targ*, [w:] *Wschodnia strefa*, s. 97–110.
SUb
1971–1984 *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, wyd. H. Apelt, t. 2–3, wyd. W. Irgang, Wien–Köln–Graz.
Wschodnia strefa
2005 *Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIII wieku. Badania na placu Nowy Targ*, red. C. Buśko, Wrocław.
Zientara B.
2006 *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. 3, Warszawa.

NOWY TARG SQUARE IN WROCŁAW IN THE LIGHT OF EXCAVATIONS IN 2010–2012

Summary

Nowy Targ square is located in the eastern part of the Old Town in Wrocław, in an area of long and varied history, bursting with rich relics of the past deposited in the form of cultural layers. A necessity of undertaking there excavations in 2010 resulted from the commencement of investment activities related to the construction of an underground car park. The location and size of the trench were determined by the construction project. The excavations covered an area of nearly 40 ares in the southern part of the square, obtaining previously unreachable scientific possibilities.

The excavations were carried out in accordance with the principles of stratigraphic methods. It was assumed that the order of formation of excavated features was diachronic, and by their registration a modified and adapted to the nature of the site Edward Harris's system was applied. To this method was subject the documentation scheme. The results illustrated several events or time breakthrough trends for the area in question, fixed by relevant material sources. We identify them as phases of land use, being aware of the arbitrariness of the term. A simplification introduced in this way will help to organize the description of the history of use of the area in question.

The area is located on the left bank terrace of the Odra River, formed in this place by riverine sands covered with a layer of light brown alluvial soil with a thickness of 30 cm. The soil survived only in small portions and its top parts were mixed in the initial stage of land use. The level of its top was between 115.35–115.60 m above sea level, showing a slight inclination from the west to the east. Eight successive phases of use of this place (I–VIII) were determined. Phase I represents the beginnings of settlement on the left bank of the Odra River. Features related to it are mostly pits of indeterminate function – perhaps parts of semi-sunken buildings and postsholes – some with remains of wattle or log constructions. This phase is dated to the 11th–12th century. Phase II is a continuation of the development of the left bank settlement. In a related layer features and artefacts were recorded, which can be dated to the second half of the 12th and early 13th century. Phase III (proto-urban) is a stage in the development of settlement characterized by a considerable intensification of exploitation of land, reflected by the richness of a complex stratigraphic sequence. In the layer corresponding to this phase numerous pottery fragments and various metal items were found. The source material as well as the dendrochronological dates allow to date the phase to the 13th century – from its first decades to about the 1260s–1270s. Phase IV – associated with the liquidation of the built-up area and demarcation of Nowy Targ square, probably along with a regular grid of streets surrounding it – is dated to the second half of the 13th century. Phase V reflects an early stage of Nowy Targ square functioning, in layers associated with it wooden troughs and pipes for transport of water were found connected with wells built of laths. This phase is dated to the second half of the 13th and early 14th century. Phase VI represents the continuation of use of the market square in the 14th century. The corresponding layers contained remains of wooden structures (post, wattle constructions). Phase VII determines the period of the square use at the end of the 14th century. Remains of this stage are fragments of pottery, leather, animal bones, metal artefacts as well as relics of brick and wooden structures. Phase VIII corresponds to the period of the square use in Post-medieval period, between the 16th and 18th centuries. In layers associated with it relics of a Baroque fountain were recorded.

This paper is a preliminary presentation of the results of excavations at Nowy Targ square in Wrocław. Further analysis will allow to create clear conclusions concerning the beginnings of settlement and spatial changes in the area in question.